

ปายาสีสูตร: หลักฐานการปฏิเสธและยืนยันโลกหน้าสมัยพุทธกาล

Pāyāsi Sutta: The Evidence of Refusing and Affirming Next Life in Buddha's time

สยาม ราชวัตร¹
Sayam Ratchawat

บทคัดย่อ

ปายาสีสูตรเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์สมัยพุทธกาลที่โต้แย้งความคิดระหว่างพระพุทธศาสนากับกลุ่มลัทธิอื่นร่วมสมัย เนื้อหาเป็นการอ้างเหตุผลสนับสนุนในการปฏิเสธและยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้า พระเจ้าปายาสีเป็นตัวแทนฝ่ายวัตถุนิยม ปฏิเสธความมีอยู่ของโลกหน้า โดยอ้างเหตุผลแบบเงื่อนไขที่เกิดจากการทดลองพิสูจน์ข้อเท็จจริงด้วยวิธีการประจักษ์นิยม และยืนยันข้อสรุปว่า โลกหน้าไม่มี ความจริงมีอยู่เฉพาะในโลกนี้เท่านั้น สิ่งอื่นที่นอกเหนือการรับรู้ประสาทสัมผัสทั้ง 5 ของมนุษย์ไปแล้วไม่ใช่ความจริง ขณะที่พระกุมารกัสสะปะเป็นตัวแทนพระพุทธศาสนา แสดงจุดยืนของพระพุทธศาสนาและโต้แย้งทัศนะวัตถุนิยมของพระเจ้าปายาสี และยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้าโดยอ้างเหตุผลแบบเปรียบเทียบหรืออุปมาโวหาร เพื่ออธิบายสิ่งที่มองไม่เห็นหรือการไม่ได้ฟังเป็นต้น ไม่ได้หมายความว่า สิ่งนั้นไม่มีอยู่ เพียงแต่เป็นข้อจำกัดของประสาทสัมผัสของมนุษย์ ดังนั้นจึงเป็นไปได้ว่า สิ่งที่ไม่เห็นด้วยตาหรือฟังด้วยหูเป็นต้นก็มีอยู่ ใช้อุปมาโวหารเปรียบเทียบสิ่งที่เป็นรูปธรรมกับนามธรรมเพื่อให้เข้าใจถึงความมีอยู่ของโลกหน้าที่เป็นนามธรรม

---

¹ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. , อาจารย์ประจำภาควิชาปรัชญาและศาสนา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

การประยุกต์เนื้อหาในปายาสีสูตรต่อสังคมไทยปัจจุบัน สนับสนุนความเชื่อเรื่องโลกหน้าและกฎแห่งกรรมให้นักแน่นยิ่งขึ้น และประยุกต์กับการเรียนการสอนเรื่องโลกหน้าและกฎแห่งกรรมให้ชัดเจน เพื่อยืนยันความมีอยู่จริงในมิติทางนามธรรม แม้เรื่องนี้ยังไม่สามารถพิสูจน์ได้เชิงรูปธรรม โดยเน้นการนำประเด็นข้อพิสูจน์ของพระเจ้าปายาสีและอุปมาโวหารของพระกุมารกัสสปมาประกอบการเรียนการสอนเพื่อให้ผู้ศึกษาเกิดความเข้าใจและปฏิบัติอย่างถูกต้องตามคติทางพระพุทธศาสนา

คำสำคัญ : *ปายาสีสูตร, โลกหน้า, พุทธกาล*

Abstract

Pāyāsi Sutta is the historical evidence, showing the controversy of thought between Buddhism and the other contemporaneous cults. The contents in the sutta's are quotations of the reasons refusing and affirming the existence of next life which are the King Pāyāsi, as a representative of materialism negated the existence of the next life by giving hypothetical argument along with the proof by Emperical method and finally concluded that there is no next life. Only this world exists. Other entities beyond the recognition of our five sense-organs, do not exist. On the other hand, Ven. Kumara Kassapa, as a representative of Buddhism, affirmed the existence of the next life by analogical argument. He argued that things that we cannot see or hear also exist. It is so, owing to the limitation of ear sense-organs. He explains the abstract things by giving analogy to make it more understandable to the

audience. The content of Pāyāsi Sutta can be applied to Thai Societies in order that the teaching of the next life and the law of Kamma will render more reasonable. It will be a good instrument for teaching and preaching the abstract one, as exemplified by arguments of both Pāyāsi and Ven. Kumara Kassapa. This will lead to rightly understanding and finally to the right practice in Buddhism.

Keywords: *Pāyāsi Sutta, Next life, Buddha's time*

1. บทนำ

เรื่องโลกหน้าเป็นปัญหาเชิงอภิปรายที่ถกเถียงกันอยู่เสมอว่าเป็นภพภูมิที่มนุษย์ไปหลังจากตายแล้ว มีจริงหรือไม่ ทำที่หรือมมมองของมนุษย์ต่อเรื่องนี้ มีทั้งที่เชื่อและไม่เชื่อ บางคนถ้าเชื่ออยู่บ้างก็เชื่อไม่เต็มที่ แต่หากพิจารณาในกลุ่มชาวพุทธส่วนใหญ่มีความเชื่อโลกหน้าและมีวิถีปฏิบัติต่อความเชื่อ เช่น เวลาอธิษฐานว่า ถ้าชาติหน้าหรือโลกหน้ามีจริง ขอให้ตนเองเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ ได้อย่างนั้นอย่างนี้ หรือขออย่าให้เป็นอย่างนั้นอย่างนี้ หรือขอให้เกิดมาพบกับคนนั้นคนนี้อีก หรืออย่าได้เกิดมาพบคนนั้นคนนี้อีก และในทางตรงกันข้ามบางคนไม่เชื่อโลกหน้า ก็แสดงออกทั้งการกระทำและคำพูดไปในทำนองว่าไม่เกรงกลัวต่ออะไรทั้งนั้น ทำความชั่วไม่เกรงกลัวผลลัพธ์ ไม่มีผลกรรมอะไรในชาติหน้า เมื่อตนตายไปก็เป็นอันสิ้นสุดชีวิตแต่เพียงโลกนี้

ถามว่าหลักฐานข้อมูลในพระไตรปิฎกมีกล่าวถึงเรื่องโลกหน้าหรือชาติหน้าไว้อย่างไรบ้างหรือไม่ ตอบได้เลยว่า มีระบุไว้จริง ท่านใช้คำว่า “ปรโลก” ซึ่งแปลว่าโลกอื่น หรือโลกหน้าหรือชาติหน้า เช่นพุทธพจน์ที่ว่า “ธมฺมจารี สุขุเสติ อสุมี โลกเ ปรมหิ จ” (ม.ม. (บาลี) 13/94-106/70-83 , ม.ม. (ไทย) 13/94-106/97-116) แปลว่า คนที่มีปกติประพฤติชอบเป็นธรรมย่อมจะอยู่เป็นสุข

ทั้งในโลกนี้และในโลกหน้า นอกจากนี้ยังมีพุทธพจน์อยู่อีกจำนวนมากมีข้อความปรากฏอยู่ทั่วไปในพระไตรปิฎกว่า “กายสส เกทา ปรี มรณา สุกฺคิ สุกฺคิ โลกั อูปฺชชติ” แปลว่า “เบื้องหน้าแต่ตายเพราะกายแตกย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ และว่า “กายสส เกทา ปรี มรณา อปายั ทฺตุคฺคิ วินิปาตึ นิริยั อูปฺชชติ” แปลว่า “เบื้องหน้าแต่กายแตก ย่อมเข้าถึงอบาย ทฺตุคฺคิ วินิปาตึ นรก” (ม.ม. (ไทย) 13/95-96/99-100 อภ. วิ. (ไทย) 35/809/522) ข้อความเหล่านี้ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกแสดงให้เห็นว่าพระพุทธศาสนายืนยันความมีอยู่ของโลกหน้าจริง แสดงผลแห่งกรรมที่ทำไว้ในโลกนี้จะแสดงผลในโลกหน้า เป็นชีวิตหลังความตายที่เวียนว่ายตายเกิดในสังสารวัฏ และแนวความคิดนี้ได้ส่งผลให้เกิดวรรณกรรมและเป็นหลักปฏิบัติของชาวพุทธ เช่น วรรณกรรมไตรภูมิพระร่วงกล่าวถึงโลกทั้งสามและภพภูมิทั้ง 31 เป็นต้น (Reynolds, Frank E. and Reynolds, Mani B. , 1982, pp. 49-60)

แม้พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นเพื่อสร้างสัมมาทิฐิความเห็นที่ถูกต้องก็ตาม ถึงกระนั้นก็ยังมียุคสมัยความเห็นอีกมากมายไม่สนใจเห็นตรงกันข้ามปฏิเสธโลกหน้า พระพุทธศาสนาเรียกกลุ่มเหล่านี้ว่า “กลุ่มมิจฉาทิฐิ” ทำทลายปฏิเสธโลกหน้าว่าไม่มีจริงหักล้างความเชื่อในพระพุทธศาสนา การไม่เชื่อโลกหน้ามิใช่มีแต่ในปัจจุบันเท่านั้น แม้สมัยพุทธกาลก็ยังไม่มีความไม่เชื่อโลกหน้า เช่น หลักฐานในปายาสีสูตร พระสุตตันตปิฎก (ที. ม. (บาลี) 10/406-441/269-297, ที.ม. (ไทย) 10/406-441/341-372) ระบุถึงเจ้าเมืองชื่อพระเจ้าปายาสี ผู้ไม่เชื่อโลกหน้า สมัยหนึ่งพระกุมารกัสสปะซึ่งเป็นพระเถระผู้ใหญ่องค์หนึ่งในยุคร่วมสมัยพระพุทธเจ้าได้เที่ยวจาริกไปที่โกศลชนบทพร้อมกับภิกษุสงฆ์ถึงนครแห่งชาวโกศลชื่อเสตัพพะ อยู่ที่บ้านไม้สี่เสียด้านเหนือเมืองเสตัพพะ พระเจ้าปายาสีผู้ครองนครเสตัพพะ มีความเชื่อว่า “โลกหน้าไม่มี โอปปาติกสัตว์ไม่มี ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำดีและกรรมที่ทำชั่วไม่มี” พระองค์ไม่ทรงเชื่อโลกหน้า นรกสวรรค์ ชีวิตหลังความตาย ได้ทรงพิสูจน์ทดลองเรื่องโลกหน้ากับมนุษย์ในเชิงประจักษ์ และยืนยันความเชื่อของตนเองว่าเป็นความจริงมากกว่าในพระพุทธศาสนา แต่ในสุดท้าย

พระเจ้าปายาสีก็ต้องเปลี่ยนความเชื่อที่ผิดมาเป็นสัมมาทิฐิเป็นความเชื่อที่ถูกต้อง กลับตัวกลับใจมาเป็นอุบาสกนับถือพระพุทธศาสนา ด้วยอาศัยการสนทนาโต้วาทะเชิงเหตุผลกับพระกุมารกัสสปะนักปราชญ์แห่งพระพุทธศาสนา ในสมัยนั้น พระกุมารกัสสปะได้อธิบายเรื่องโลกหน้า นรกสวรรค์ ชีวิตหลังความตายผ่านกระบวนการอธิบายด้วยเหตุผลเปรียบเทียบหรือเชิงอุปมาอุปไมยจนสามารถเปลี่ยนความคิดเห็นที่ผิดของพระเจ้าปายาสีให้ถูกต้องได้

จากข้อมูลในปายาสีสูตเรื่องนี้ ผู้เขียนสนใจวิเคราะห์ประเด็นหลักฐานการพิสูจน์ความมีอยู่ของโลกหน้า ว่าพระเจ้าปายาสีมีความเชื่ออย่างไร ใช้วิธีการพิสูจน์อย่างไร จึงปฏิเสธเรื่องความมีอยู่ของโลกหน้า ความเป็นเหตุเป็นผลในการอ้างข้อพิสูจน์ของพระเจ้าปายาสีเป็นอย่างไร และในขณะเดียวกันพระกุมารกัสสปะใช้วิธีการอย่างไรเพื่อยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้าในพระพุทธศาสนามีความเป็นเหตุเป็นผลอย่างไรในการยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้า และนอกจากนี้ จะศึกษาการประยุกต์ใช้กรณีปายาสีสูตรเพื่อความเข้าใจและการสอนเรื่องโลกหน้าตามคติพระพุทธศาสนาในสังคมไทยปัจจุบัน

2. ที่มาของปายาสีสูตร

ชื่อสูตรนี้ตั้งตามชื่อบุคคลในเนื้อเรื่องคือ กษัตริย์นามว่า “ปายาสี” และมีชื่อเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า “ปายาสีราชัญญสูตร” ซึ่งเอามาจากศัพท์บาลีที่ว่า “ปายาสี ราชัญญ” พระสูตรนี้พระกุมารกัสสปะแสดงแก่พระเจ้าปายาสี ผู้ครองเมืองเสตัพยนคร ขณะแหวะพักอยู่ที่ป่าไม้สีเขียวตมทางทิศเหนือของเสตัพยนคร แคว้นโกศล เพื่อแก้ไขมิฉฉาทิฐิหรือความเห็นผิดของพระเจ้าปายาสี หลักฐานเนื้อหาของพระสูตรนี้ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎกเล่มที่ 10 ที่ขนิภาย มหาวรรค อันเป็นส่วนหนึ่งของพระสุตตันตปิฎก (ที. ม. (บาลี) 10/406–441/269-297, ที.ม. (ไทย) 10/406–441/341–372) รูปแบบของปายาสีสูตร เป็นลักษณะการบรรยายโวหารแบบโต้ตอบวาทะกันและกันระหว่างสองนักปราชญ์ร่วมสมัยคือพระเจ้าปายาสีกับพระกุมารกัสสปะมีอุปมาอุปไมยประกอบ

ส่วนเนื้อหาของพระสูตร มีประเด็นว่าพระเจ้าปายาลิผู้ครองเสตัพยนคร ทรงทราบว่ พวกพราหมณ์และคหบดีชาวเสตัพยนครจำนวนมากกำลังเดินออกจากเมืองเพื่อไปนมัสการท่านพระกุมารกัสสปะที่ป่าไม้สีเขียว เพราะมีกิตติศัพท์ว่าท่านเป็นผู้ฉลาดเฉลียวแหลม มีปัญญา เป็นพหูสูต พุดจาไพเราะ ปฏิภาณดี และเป็นพระอรหันต์ จึงต้องการไปได้ว่าทละทำลายความเห็นที่ตรงกันข้ามกับพระองค์ เมื่อเสด็จไปถึงที่พักของท่านพระกุมารกัสสปะ ทรงประกาศความเห็นที่เป็นนัตถิกวาทะขึ้นว่า พระองค์มีความเห็นอย่างนี้ว่า “โลกอื่นไม่มี โอบปาติกัสตว์ (สัตว์ผู้เกิดผุดขึ้น เช่น เทวดา) ไม่มี ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำความดีและกรรมที่ทำความชั่วไม่มี” (ที.ม. (บาลี) 10/407/270 , ที.ม. (ไทย) 10/407/341)

พระกุมารกัสสปะจึงใช้ปฏิภาณซักถามย้อนถามและตอบโต้ด้วยอุปมาอุปไมยเป็นจำนวนมาก จนสามารถทำลายความเห็นผิดของพระเจ้าปายาลิได้สำเร็จ พระเจ้าปายาลิทรงยอมรับและหันมานับถือพระพุทธศาสนาประกาศตนเป็นอุบาสก อุปมาอุปไมย จำนวน 14 ข้อ ที่พระกุมารกัสสปะแสดงแก่พระเจ้าปายาลิ เพื่อประกอบการอธิบายความมีอยู่ของโลกหน้า และผลแห่งกรรมดีกรรมชั่วทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ประกอบด้วย (1) อุปมาด้วยดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ (2) อุปมาด้วยโจร (3) อุปมาด้วยบุรุษในหลุมอุจจาระ (4) อุปมาด้วยเทพชั้นดาวดึงส์ (5) อุปมาด้วยคนตาบอดแต่กำเนิด (6) อุปมาด้วยสตรีมีครรภ์ (7) อุปมาด้วยคนหลับฝัน (8) อุปมาด้วยก้อนเหล็กร้อน (9) อุปมาด้วยการเป่าสังข์ (10) อุปมาด้วยขลุ่ยลูซาไฟ (11) อุปมาด้วยนายกองเกวียน (12) อุปมาด้วยคนทูนห่ออุจจาระ (13) อุปมาด้วยนักเลงเล่นสกา และ (14) อุปมาด้วยคนหอบเปลือกป่าน

3. ความสำคัญของปายาลิสูตรในฐานะหลักฐานทางประวัติศาสตร์

ปายาลิสูตรเป็นหลักฐานหนึ่งทางประวัติศาสตร์ที่แสดงให้เห็นแนวความคิดช่วงสมัยพุทธกาล สภาพสังคมอินเดียช่วงนี้เกิดกลุ่มนักคิดมากมายที่ได้แย้งเกี่ยวกับโลกและชีวิตด้วยทัศนะที่แตกต่างกันไป แต่ละกลุ่มมีความคิดอย่างไร

ก็แสดงความคิดและหลักคำสอนของตนต่อสังคม จัดตั้งเป็นสำนักเพื่อเป็นสถานที่แสดงหลักการของตนเองแก่สังคม ภาพรวมของแนวความคิดทางปรัชญาและศาสนา ในประเด็นเรื่องชีวิตและความตาย แบ่งออกเป็น 2 ฝ่ายใหญ่ คือกลุ่มหนึ่งมีความเชื่อในชีวิตหลังความตายเชื่อว่าตายแล้วต้องเกิดอีก ส่วนมากแนวความคิดนี้จะอยู่ในกลุ่มของศาสนาหลักในอินเดีย อีกกลุ่มหนึ่งไม่เชื่อว่ามีชีวิตหลังความตาย ไม่มีการเกิดอีก แนวความคิดเช่นนี้จะอยู่ในกลุ่มของปรัชญาบางสำนัก เช่น กลุ่มจารวาก เป็นต้น

ประเด็นเรื่องโลกหน้า เป็นประเด็นที่ถกเถียงทางอภิปรัชญาว่า มีอยู่จริงหรือไม่ ? จากเนื้อหาในปายาสีสูตรแสดงการโต้แย้งเชิงเหตุผลกันระหว่างพระพุทธศาสนากับกลุ่มแนวคิดที่ตรงกันข้ามในที่นี้คือกลุ่มพระเจ้าปายาสี ขณะที่พระกุมารกัสสปะแสดงเหตุผลต่างๆ ประกอบ บนสมมุติฐานว่า โลกหน้ามีอยู่จริง ยืนยันว่าโลกหน้ามีอยู่จริง การไม่เชื่อว่าโลกหน้ามีอยู่จริง เป็นความเชื่อที่เป็นมิฉชาติปฏิฐานในทัศนะพระพุทธศาสนา ขณะเดียวกันพระเจ้าปายาสี ก็มีสมมุติฐานของตนเองว่า ไม่มีโลกหน้า พร้อมกันนี้ได้แสดงหลักฐานในความเชื่อดังกล่าวซึ่งพระองค์ทดสอบหลายวิธีการแล้วก็ไม่พบเหตุให้เชื่อว่าโลกหน้ามีอยู่จริงดังที่พระพุทธศาสนายืนยัน พระองค์จึงยืนยันความคิดของฝ่ายตนว่า ไม่มีโลกหน้า

การที่นักปราชญ์ในพระพุทธศาสนาได้บรรจุเนื้อหาปายาสีสูตรไว้ในพระไตรปิฎกน่าจะเป็นการแสดงจุดยืนทางความคิดของพระพุทธศาสนาเพื่อโต้แย้งกับกลุ่มตรงกันข้ามที่เกิดขึ้นในสมัยพุทธกาล และเป็นการรักษาหลักการของพระพุทธศาสนาเพื่อยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้า

4. หลักฐานการปฏิเสธและยืนยันโลกหน้า

ผู้เขียนจะนำเสนอเนื้อหาทั้งการปฏิเสธและการยืนยันโลกหน้าของบุคคลทั้งสอง โดยจะนำเสนอการปฏิเสธโลกหน้าในทัศนะของพระเจ้าปายาสีเป็นตัวตั้งก่อน ว่าทำไมพระองค์จึงปฏิเสธ มีวิธีการพิสูจน์ความเชื่อของตนอย่างไร

มีข้อสรุปอย่างไร และในประเด็นเดียวกันนี้ก็จะนำเสนอข้อโต้แย้งของ พระกุมารกัสสปะ ว่าเมื่อพระเจ้าปายาลิเสนอผลสรุปอย่างนั้นแล้ว พระกุมารกัสสปะได้เสนอเหตุผลข้อโต้แย้งหักล้างแนวความคิดของพระเจ้าปายาลิอย่างไร โดยมีประเด็นสรุปตามลำดับดังต่อไปนี้

4.1 ประเด็นคนชั่วตายไปแล้วทำไมไม่กลับมาบอกเรื่องนรก

พระเจ้าปายาลิ มีลักษณะคล้ายนักวิจัยในปัจจุบันที่ใช้วิธีการพิสูจน์แบบวิทยาศาสตร์เพื่อแสวงหาความรู้ในประเด็นปัญหาที่ตนอยากรู้และมีความสงสัย ตามประวัติของพระองค์ มีความคิดแบบ “นัตถิกทิกฺขุ” ไม่เชื่อเรื่องบุญบาป กรรมดีกรรมชั่ว นรกสวรรค์ โลกหน้า มองสิ่งเหล่านี้ไม่มีอยู่จริง ตายแล้วก็แล้วกันไปไม่ต้องรุ่นวายทำความดีให้เหน้อยเปล่า ตามเนื้อหาที่ปรากฏหลักฐานในพระสูตรนี้ ระบุว่า พระองค์ยืนยันข้อสรุปของตนเองว่า “ไม่มีโลกอื่นนอกจากโลกนี้ ไม่มีโอปปาติกสัตว์ ไม่มีผลของกรรมดีกรรมชั่ว” ในการยืนยันข้อสรุปดังกล่าว พระองค์ทรงใช้วิธีการแบบวิทยาศาสตร์ปัจจุบัน คือมีขั้นตอนสมมุติฐาน ขั้นตอนการรวบรวมข้อมูล และขั้นสรุปผล สำหรับขั้นตอนสมมุติฐาน พระเจ้าปายาลิ ก่อนที่ปลงใจเชื่อในทฤษฎีของตนเอง ได้ตั้งสมมุติฐานไว้ว่า “ไม่มีโลกอื่นนอกจากโลกนี้ ไม่มีโอปปาติกสัตว์ ไม่มีผลของกรรมดีและกรรมชั่ว” สำหรับขั้นตอนการรวบรวมข้อมูล เพื่อที่พิสูจน์และสนับสนุนยืนยันสมมุติฐานที่พระองค์ได้ตั้งไว้นั้น ให้มีความน่าเชื่อถือและเป็นจริง พระเจ้าปายาลิ จึงได้ดำเนินการวิจัย โดยเริ่มรวบรวมข้อมูลต่างๆ ซึ่งวิธีการในการแสวงหาความรู้ของพระเจ้าปายาลิน่าสนใจสะท้อนให้เห็นถึงแนวความคิดของผู้คนปัจจุบันหรือในยุคของวิทยาศาสตร์ไม่น้อย อาจทำให้ได้ข้อคิดบางแง่มุมในความเป็นไปของปรากฏการณ์ชีวิตมนุษย์ในท่ามกลางสังคมที่กำลังเปลี่ยนแปลงและท้าทายความคิดและการดำรงชีพ สำหรับวิธีการที่หนึ่ง เพื่อแสวงหาความรู้ที่ตนต้องการและมีความสงสัยในสิ่งที่สมณพราหมณ์บางกลุ่ม รวมทั้งพระพุทธศาสนาด้วย ที่สอนกันอยู่ในสมัยนั้นว่า บุคคลผู้ฆ่าสัตว์ ถู้อาเส็งของที่เจ้าของเขาไม่ได้ให้ ประพฤติ

ผิดในกาม พุดเท็จ พุดส่อเสียด พุดคำหยาบ พุดเพื่อเจ้าอวด เพงเล็งงอยากได้ของเขา มีจิตพยาบาท เป็นมิจฉาทิฎฐิ หลังจากตายไปแล้วจะไปเกิดในอบาย ทุกคติ วินิบาตหรือนรก (ที.ม. (บาลี) 10/412/272-273 , ที.ม. (ไทย) 10/412/344)

ในประเด็นแรกของการพิสูจน์ พระองค์ตรัสเล่าว่ามีบุคคลที่ประพฤติชั่ว ในชีวิตไม่เคยทำความดี ทำความชั่วอยู่เป็นประจำ เมื่อบุคคลเหล่านั้นเจ็บไข้ใกล้ตาย พระองค์เห็นว่าคงไม่หายแน่ ก็เสด็จไปหา และสั่งว่า ถ้าไปตกนรก เพราะประพฤติชั่วตามหลักการของศาสนาทั้งหลายแล้ว ขอให้กลับมาบอกได้ไหม เมื่อบุคคลเหล่านั้นตายไป พระองค์ก็รอ แต่ไม่มีใครสักคนที่กลับมาบอกเลย พระองค์จึงยืนยันและไม่เชื่อว่าโลกหน้ามีจริง ฝ่ายพระกุมารกัสสปก็ได้โต้แย้ง พระเจ้าปายาสิโดยใช้อุปมาอุปไมย ว่าการที่เขาไม่กลับมาบอก เปรียบเหมือนโจร ทำความผิดโทษหนักของประเทศ ถูกจับได้และถูกนำไปสู่แดนประหารชีวิต ระหว่างทางโจรเหล่านั้นจะขอผิดผ่อนเพื่อไปบอกญาติพี่น้องพวกพ้องได้หรือไม่ พระราชาตรัสตอบว่า คงไม่ได้ ท่านก็พูดตอบถวายเป็นว่า พวกที่ทำความชั่วก็เช่นเดียวกัน ถ้าไปตกนรกแล้ว ก็คงไม่ได้รับอนุญาตจากนินยบาลให้กลับมาบอกยังโลกนี้

4.2 ประเด็นคนดีตายไปแล้วทำไมไม่กลับมาบอกเรื่องสวรรค์

พระเจ้าปายาสิตรัสเล่าว่า พระองค์เคยส่งบุคคลที่ทำความดีงามเป็นประจำว่า ถ้าเจ้าตายไปสู่สุคติโลกสวรรค์ เพราะเหตุที่เจ้าประพฤติดีงามตามคำสอนของศาสนาทั้งหลาย หากไปถึงโลกสวรรค์แล้ว ให้กลับมาบอกด้วยหละ พระองค์ก็รอคำตอบ แต่บุคคลเหล่านั้นก็ไม่มีใครกลับมาบอกเลย พระองค์จึงยืนยันและไม่เชื่อว่าโลกหน้ามีจริง ฝ่ายพระกุมารกัสสปก็ได้โต้แย้งพระเจ้าปายาสิโดยใช้อุปมาอุปไมย ว่าเปรียบเหมือนคนตกลงไปในหลุมอุจจาระมิดีรีชะ พระองค์สั่งให้พวกเจ้าหน้าที่ช่วยยกขึ้นจากหลุมนั้น เอาซีไม้ไผ่ปาดอุจจาระออก ทำความสะอาดร่างกายให้หมดจดแล้ว นำพวงมาลัยเครื่องหอมลูบไล้และผ้ามีราคาแพงมาให้เขานุ่งห่ม พาขึ้นสู่ปราสาท บำรุงบำเรอด้วยกามคุณ 5 ชายคน

นั่นจะอยากลงไปอยู่ในหลุมอุจจาระอีกหรือไม่ พระราชาตรัสตอบว่า ชายคนนั้น ไม่อยากกลับไปอีกแน่นอน พระกุมารก็สสปะทูลถามว่า เพราะเหตุไร พระราชาตรัสว่า เพราะหลุมอุจจาระสกปรกไม่สะอาด มีกลิ่นเหม็นเต็มด้วยปฏิกูล พระเถระก็ทูลว่า มนุษย์ก็เป็นผู้ไม่สะอาด มีกลิ่นเหม็นปฏิกูลสำหรับเทวดาทั้งหลาย คนที่ทำความดีที่ไปสู่สุคติโลกสวรรค์แล้ว จะอยากกลับมาบอกอย่างไร โลกมนุษย์จึงเป็นสถานที่ไม่พึงปรารถนาไม่น่าอภิมรณของพวกเขาเทวดา

4.3 ประเด็นคนตายไปแล้วไม่กลับมาบอกเรื่องเทวดา

พระเจ้าปายาลิสตรัสเล่าว่า พระองค์เคยส่งบุคคลที่ทำความดีงามเป็นประจำว่า ถ้าเจ้าตายไปสู่สุคติโลกสวรรค์ และถึงความเป็นเพื่อนสหายของเทวดาทั้งหลาย เพราะเหตุที่เจ้าประพฤติดีงามตามคำสอนของศาสนาทั้งหลาย เมื่อท่านทั้งหลายไปเกิดเช่นนั้นแล้ว ขอให้กลับมาบอกเราด้วย พวกนั้นรับคำแล้ว ก็ไม่มีใครกลับมาบอกเลย พระองค์จึงยืนยันและไม่เชื่อว่าโลกหน้ามีจริง ฝ่ายพระกุมารก็สสปะก็ได้โต้แย้งพระเจ้าปายาลิสโดยใช้อุปมาอุปไมยว่า 100 ปีของเมื่องมนุษย์เป็นคืนหนึ่งวันหนึ่งของเทวดา อายุของเทวดาทั้งหลายมีประมาณ 1000 ปีทิพย์ ผู้ทำความดีไปเกิดในโลกเทวดานั้นคิดว่า อีกสัก 2 - 3 วัน ค่อยกลับมาบอกพระราชา ถามว่าบุคคลเหล่านั้นจะมาบอกได้หรือไม่ พระองค์ตรัสตอบว่า ไม่ได้ เพราะข้าพเจ้าคงตายไปนานแล้ว ทรงตรัสถามไปอีกว่า ก็ใครบอกพระคุณเจ้าเล่าว่า พวกเขาเคยมีอายุยืนถึงขนาดนั้น ข้าพเจ้าไม่เชื่อเลย พระเถระก็ทูลอธิบายว่า เปรียบเหมือนคนตาบอดแต่เกิด มองไม่เห็นอะไรเลย กล่าวยืนยันว่า สีดำ สีขาว สีเขียว สีเหลือง สีแดง สีแสดไม่มี คนที่เห็นสีเช่นนั้น ก็ไม่มี ดวงดาว ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ไม่มี ผู้เห็นดวงดาว ดวงจันทร์ ดวงอาทิตย์ ก็ไม่มี เพราะข้าพเจ้าไม่รู้ไม่เห็น สิ่งเหล่านั้นจึงไม่มี ผู้นั้นจะชื่อว่ากล่าวชอบหรือไม่ พระราชาตรัสว่า กล่าวไม่ชอบ พระเถระจึงทูลว่า พระองค์ที่ปฏิเสธเรื่องเทวดาก็เป็นเช่นนั้น สมณพราหมณ์ผู้ประพฤดีดี ไม่ประมาท ทำความเพียร มีตาทิพย์มองเห็นโลกนี้โลกอื่นและสัตว์โอปปาติกะด้วยตาทิพย์เหนือตาเนื้อทั่วไปของ

มนุษย์ก็ยังมีอยู่ เรื่องโลกหน้าฟังเห็นอย่างนี้ไม่ฟังเข้าใจว่าจะเห็นได้ด้วยตาเนื้อ

4.4 ประเด็นทำไมคนดีไม่ฆ่าตัวตายเพื่อไปอยู่ในสวรรค์

พระเจ้าปายาสีตรัสเล่าว่า พระองค์เคยเห็นสมณพราหมณ์ผู้มีศีลธรรมอันดีงาม ใครมีชีวิต ไม่อยากตาย ใครมีความสุข เกลียดทุกข์ จึงคิดว่า ถ้าสมณพราหมณ์ผู้มีศีลธรรมอันดีงามเหล่านี้ รู้ตัวว่าตายไปแล้ว จะดีกว่าชาตินี้ ก็ควรจะกินยาพิษ เชือดคอตาย ผูกคอตาย หรือโดดเหวตาย แต่เพราะไม่รู้ว่าตายไปแล้วจะดีกว่าชาตินี้ จึงรักชีวิต ไม่อยากตาย ใครมีความสุข เกลียดทุกข์ ข้อนี้เป็นเหตุให้พระองค์ไม่เชื่อว่าโลกหน้ามี สัตว์โอบปาติกะมี ผลแห่งกรรมดีกรรมชั่วมี พระเถระทูลเปรียบเทียบถวายว่า พราหมณ์คนหนึ่งมีภรรยา 2 คนภรรยาหลวงมีลูกชายอายุ 10 ปี ภรณยาน้อยตั้งครรภ์จนคลอด พราหมณ์นั้นถึงแก่กรรม เด็กชายผู้เป็นบุตรของภรรยาหลวงพูดกะแม่เลี้ยงหรือภรณยาน้อยของพ่อว่า ทรัพย์สมบัติทั้งหมดนี้เป็นของข้าพเจ้าแต่เพียงผู้เดียวของท่านไม่มีเลย ขอท่านจงมอบความเป็นทายาทของบิดาแก่ข้าพเจ้าเถิด นางพราหมณ์ผู้เป็นแม่เลี้ยงตอบว่า เจ้าจงรอก่อนจนกว่าเราจะคลอดลูก ถ้าคลอดเป็นลูกชายก็จะได้ส่วนแบ่งส่วนหนึ่ง ถ้าเป็นหญิง แม้น้องหญิงก็จะตกเป็นของเจ้า แต่ลูกเลี้ยงก็เข้าซื้ออย่างเดิมหลายรอบ นางพราหมณ์จึงถือมีดเข้าไปในห้อง ผ่าท้องเพื่อจะรู้ว่าเด็กในท้องเป็นชายหรือหญิง ถือเป็นการทำลายตนเอง ทำลายชีวิต ทำลายเด็กในครรภ์ และทำลายทรัพย์สมบัติ เพราะความเป็นผู้โง่เขลาแสวงหาสมบัติโดยไม่คิดให้แยกคายรอบคอบ จึงถึงความพินาศ สำหรับสมณพราหมณ์ผู้มีศีล มีธรรมอันดีงาม เป็นบัณฑิต ย่อมไม่ชิงสุกก่อนห่าม ย่อมรอจนกว่าจะสุก ดำรงชีวิตอยู่นานเพียงใดผู้อื่นย่อมได้ประสบบุญมากเพียงนั้น และท่านเหล่านั้นก็ปฏิบัติเพื่อประโยชน์และความสุขแก่มหาชน เพื่ออนุเคราะห์แก่ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย

4.5 ประเด็นไม่เห็นวิญญาณออกจากร่างคนตาย

พระเจ้าปายาลิสตรัสเล่าว่า พระองค์เคยตรัสสั่งให้ลิงโทษโจรที่จับได้ โดยให้ใส่ลงไปในหม้อทั้งเป็น ปิดฝาแล้วเอาหนังสัตว์ เอาดินเหนียวที่เปียกยา ให้แน่น ยกขึ้นสู่เตาแล้วจุดไฟ เมื่อรู้ว่าผู้นั้นตายแล้ว ก็ให้ยกหม้อลง กะเทาะดิน เหนียวที่ยาออก เปิดฝาค่อยๆ มองดู เพื่อจะได้เห็นชีวะของโจรนั้นออกไป แต่กลับไม่เห็นอะไรเลย จึงทำให้เชื่อว่าไม่มีโลกหน้า พระเถระทูลตอบว่า พระองค์ เคยระลึกได้หรือไม่ว่า เคยบรรทมหลับกลางวัน แล้วทรงฝันเห็นสวน ป่า ภูมิสถานและสระน้ำอันน่ารื่นรมย์หรือไม่ ตรัสว่า ทรงระลึกได้ ถามว่าในสมัยนั้น คนค่อม คนหรือเด็กๆ เผ่าพระองค์อยู่ใช่หรือไม่ ตรัสตอบว่า ใช่ ถามว่า พวกคน เหล่านั้นเห็นชีวะของพระองค์เข้าออกหรือไม่ ตรัสตอบว่า ไม่เห็น พระเถระจึง ทูลอธิบายว่า คนมีชีวิตยังไม่เห็นชีวะของพระองค์ผู้ทรงพระชนม์ชีพอยู่เข้าออก แล้วพระองค์จะทรงเห็นชีวะของคนตายเข้าออกเล่าได้อย่างไร

4.6 ประเด็นคนตายมีน้ำหนักมากกว่าตอนที่มียังมีชีวิตอยู่

พระเจ้าปายาลิสตรัสเล่าว่า เคยตรัสสั่งให้ลิงโทษโจรที่จับได้ ให้ชั่งน้ำหนัก ตัวเมื่อยังมีชีวิตอยู่ แล้วให้เราเชือกมัดคอให้ตายแล้วชั่งดูอีกรอบ ในขณะที่มีชีวิต อยู่มีน้ำหนักเบากว่า อ่อนกว่า ใช้งานได้ดีกว่าเมื่อตายแล้ว เพราะเห็นนี้พระองค์ จึงไม่ทรงเชื่อเรื่องโลกหน้า พระเถระทูลถามว่า พึงชั่งก้อนเหล็กที่เผาไฟตลอดวัน ร้อนลุกโพลง กับก้อนเหล็กที่เย็นเปรียบเทียบกันดู อันไหนจะเบากว่า อ่อนกว่า ใช้งานได้ดีกว่า ตรัสตอบว่า ก้อนเหล็กที่ประกอบด้วยธาตุไฟ ธาตุลม ร้อนลุกโพลง ย่อมเบากว่า อ่อนกว่า ใช้งานได้ดีกว่า พระเถระทูลต่อไปว่า ร่างกายก็เหมือนกัน ประกอบด้วยอายุ ประกอบด้วยไออุ่น ประกอบด้วยวิญญาณก็เบากว่า อ่อนกว่า ใช้งานได้ดีกว่า

4.7 ประเด็นไม่เห็นชีวะออกจากส่วนใดของคนตาย

พระเจ้าปายาสิตรัสเล่าว่า เคยตรัสสั่งให้ลงโทษโจรที่จับได้ ให้ฆ่าโดยไม่กระทบกระทั่งผิวหนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก เพื่อจะดูชีวะออกไปจากร่าง เมื่อเขาทำอย่างนั้น และเมื่อโจรนั้นจะตายแน่ก็สั่งให้จับนอนหงาย เพื่อจะดูชีวะออกไป ก็ไม่เห็นชีวะออกไป สั่งให้จับนอนตะแคงที่ละข้าง ให้ยกขึ้นให้เอาศีรษะลง ให้ใช้ฝ่ามือ ก้อนดิน ท่อนไม้ ศาสตราเคาะดู ให้ตึงเข้า ให้ผลึกออกไปพลิกไปมา เพื่อจะดูชีวะออกไป ก็ไม่เห็นชีวะออกไป โจรนั้นมีตา หู จมูก ลิ้น มีรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ แต่ก็ไม่รู้สึกายตนะนั้นๆ คือไม่รู้สึกรู้เห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องโผฏฐัพพะ พระเถระทูลเปรียบเทียบถวายว่า เปรียบเหมือนคนเป่าสังข์เดินทางไปชนบทชายแดนแห่งหนึ่ง เป่าสังข์ขึ้น 3 ครั้ง แล้ววางสังข์ไว้บนดิน ชาวบ้านได้ยินเสียงสังข์ชอบใจก็พากันมารุมถามว่าเสียงอะไร เขาตอบว่า เสียงสังข์นั้น ชาวบ้านก็จับสังข์หยาย พร้อมทั้งพูดว่า “สังข์เอ๋ย จงเปล่งเสียง” แต่สังข์ก็ไม่เปล่งเสียง จึงจับคว่ำ จับตะแคงยกขึ้น เอาหัวลง เอาฝ่ามือ ก้อนดิน ท่อนไม้ ศาสตราเคาะ ตึงเข้ามา ผลึกออกไป จับพลิกไปมา เพื่อให้สังข์นั้นเปล่งเสียง สังข์นั้นก็ยังไม่เปล่งเสียง คนเป่าสังข์เห็นว่า คนเหล่านั้นเป็นคนบ้านนอก เป็นคนเขลาหาเสียงสังข์โดยไม่แยบคาย จึงหยิบสังข์ขึ้นมา เป่า 3 ครั้งให้เห็นแล้วก็พลิกไป คนเหล่านั้นจึงรู้ว่า สังข์นี้ประกอบด้วยคน ความพยายาม และลม จึงเปล่งเสียงได้ ถ้าไม่ประกอบด้วยเหตุเหล่านั้นก็เปล่งเสียงไม่ได้ กายก็เช่นเดียวกัน ประกอบด้วยอายุ ใจอัน และวิญญาณ จึงก้าวเดินถอยหลัง ยืน นั่ง นอนได้ เห็นรูป ฟังเสียง ดมกลิ่น ลิ้มรส ถูกต้องโผฏฐัพพะ รู้อารมณ์ที่เกิดกับใจได้ ถ้าไม่ประกอบด้วยสิ่งเหล่านั้น ก็ทำอะไรไม่ได้

4.8 ประเด็นไม่เห็นชีวะออกจากอวัยวะสำคัญของคนตาย

พระเจ้าปายาสิตรัสเล่าว่า เคยตรัสสั่งให้ลงโทษโจรที่จับได้ โดยให้ตัดผิวหนัง ตัดหนัง เนื้อ เอ็น กระดูก เยื่อในกระดูก เพื่อจะดูชีวะ ก็ไม่เห็นชีวะ จึงไม่ทรงเชื่อว่าโลกหน้ามี เป็นต้น พระเถระทูลเปรียบเทียบถวายว่า มีขลุ่ย

ผู้บูชาไฟรูปหนึ่ง อยู่ในกุฏิ มุงด้วยใบไม้ในป่า พวกเขาเดินทางพักผ่อนชาวชนบทคนหนึ่ง ออกเดินทางมาพักผ่อนคืนรอบอาคารของชฎิลผู้บูชาไฟนั้นแล้วจากไป ชฎิลจึงเดินไปในที่พักผ่อนด้วยหวังว่าจะได้เครื่องใช้อะไรบางอย่างในที่นั้นที่เขาทิ้ง ที่อาจเป็นประโยชน์แก่ชฎิลผู้อยู่ป่า เมื่อเข้าไปก็เห็นเด็กน้อยคนหนึ่ง เป็นเด็กชายอนงหายอยู่ จึงนำมาเลี้ยงไว้จนเติบโต มีอายุได้ 10 ปี หรือ 12 ปี ต่อมาชฎิลมีฐานะที่จะต้องไปในชนบท จึงเรียกเด็กมาสั่งให้บูชาไฟ คอยเอาไฟใส่ในกองไฟ อย่าให้ดับได้ ถ้าไฟดับ มีดอยู่ที่นี่ ไม้ส้ไฟอยู่ที่นี่ จงจุดไฟให้ติด บูชาไฟต่อไป เมื่อสั่งเสร็จและไปแล้ว เด็กมัวเล่นเพลินไป ไฟก็ดับ เด็กคิดถึงคำสั่ง จึงเอามัดมาตากไม้ส้ไฟด้วยหวังจะได้ไฟ ก็ไม่ได้ไฟ จึงผ่าไม้ส้ไฟออกเป็น 2 ซีก 3 ซีก จนถึง 20 ซีก ทำเป็นชิ้นๆ ใส่ครกตำ แล้วเอามาโรยที่ลมด้วยหวังจะได้ไฟ แต่ก็ไม่ได้ ชฎิลกลับมาเห็นเช่นนั้น ถามทราบความแล้ว จึงคิดว่า เด็กนี้ยังอายุน้อย ไม่มีประสบการณ์ ไม่ฉลาด หาไฟด้วยวิธีการที่ไม่ถูกต้อง จึงเอาไม้ส้ไฟมาส้ให้เด็กดูถึงวิธีทำไฟให้ติด พระองค์ก็เช่นเดียวกัน ทรงหาโลกหน้าด้วยวิธีการที่ไม่ถูกต้อง

5. วิเคราะห์ความเป็นเหตุผลในการปฏิเสธและยืนยันการพิสูจน์โลกหน้า

การอ้างเหตุผลของพระเจ้าปายาลิ เพื่อปฏิเสธความมีอยู่ของโลกรหน้าด้วยวิธีพิสูจน์ทั้ง 8 วิธีการนั้น เมื่อวิเคราะห์ความสมเหตุสมผลตามหลักตรรกศาสตร์ จัดเป็นการอ้างเหตุผลแบบเงื่อนไขที่สมเหตุสมผล เพราะเข้าอยู่ในแบบที่สมเหตุสมผล ชนิดปฏิเสธตัวตาม เพื่อปฏิเสธตัวเงื่อนไข (Modus tollens) (ซัชชัย คัมภีร์, 2539 : 41) การอ้างแบบนี้ถือว่าสมเหตุสมผล ตัวอย่างเช่น “ถ้าวันนี้เป็นวันศุกร์ พรุ่งนี้ก็จะเป็นเสาร์ แต่พรุ่งนี้ไม่ใช่วันเสาร์ นั้นยอมแสดงว่าวันนี้ต้องไม่ใช่วันศุกร์” “ถ้าสมชายไม่ซี้เกียจ เขาจะสอบไล่ไม่ตก เขาสอบไล่ไม่ตก เพราะฉะนั้นสมชายไม่ซี้เกียจ” (บุญมี แทนแก้ว, 2536 : 35 –39) การอ้างเหตุผลของพระเจ้าปายาลิที่ดำเนินการตามแบบนี้เช่นเดียวกันคือ “ถ้าโลกหน้ามีอยู่จริง คนดีที่ตายไปแล้วย่อมกลับมาบอก แต่คนดีเหล่านั้นไม่กลับมาบอก เพราะฉะนั้นโลกหน้าไม่มีอยู่จริง” พระองค์ปฏิเสธตัวตามในที่นี้คือ “คนดีเหล่า

นั้นไม่กลับมาบอก” และปฏิเสธตัวเงื่อนไขว่า “โลกหน้าไม่มีอยู่จริง” หรือตัวอย่างที่ 2 กล่าวคือพระองค์ปฏิเสธตัวตามในที่นี้คือ “ไม่มีชีวิต (วิญญาณ) ออกจากร่าง” และสรุปด้วยการปฏิเสธตัวเงื่อนไขคือ “โลกหน้าไม่มีอยู่จริง” การพิสูจน์ของพระเจ้าปายาสีถือเป็นแนวความคิดแบบประจักษ์นิยม ที่เน้นความรู้เชิงประจักษ์ (empirical knowledge) คือความรู้ที่ได้จากประสบการณ์เท่านั้นเป็นสิ่งที่น่าเชื่อถือ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2540 : 32) ยิ่งพระองค์นับถือลัทธินิตถิกทฤษฎี ทำให้แนวความคิดของพระองค์โน้มเอียงไม่เชื่อโลกหน้า หรือนรกสวรรค์ ชีวิตหลังความตายเป็นสิ่งไม่มีอยู่จริง สสารโลกนี้เท่านั้นเป็นสิ่งมีอยู่จริง เมื่อพระพุทธานุศาสน์สอนเรื่องโลกหน้า เรื่องกรรมที่เชื่อมโยงชีวิตนี้กับชีวิตหลังความตายเป็นสิ่งมีอยู่จริงแล้ว ทำให้พระองค์ต้องการพิสูจน์คำสอนทางพระพุทธานุศาสน์ และต้องการยืนยันความเชื่อของตนที่ว่า โลกหน้าไม่มี กรรมดีกรรมชั่วไม่มีผลทรงทดลองโดยเลือกเอาคนดีทั้งหลายที่ทำความดีอยู่เป็นประจำ เมื่อพวกเขาใกล้จะตายสั่งกำชับว่า ถ้าหากพวกเขาตายไปแล้วเกิดในสวรรค์ ให้ช่วยกลับมาบอกเรื่องสวรรค์แก่พระองค์ด้วย ทุกคนรับคำแล้ว เมื่อพวกเขาตายไปแล้ว พระองค์ก็รอฟังคำตอบจากพวกเขา เวลาผ่านไปไม่มีใครกลับมาบอกเลย ทำให้พระองค์เชื่อมั่นในความไม่มีของโลกหน้า และผลพิสูจน์ไม่มีใครกลับมาบอกจริง ในที่สุดพระองค์ก็สรุปว่า “โลกหน้าไม่มี โอปปาติกสัตว์ไม่มี ผลแห่งกรรมดีกรรมชั่วไม่มี”

พระกุมารกัสสปะได้ใช้เหตุผลโต้แย้งเพื่อหักล้างข้อพิสูจน์ของพระเจ้าปายาสี และยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้า โดยใช้การอ้างเหตุผลแบบอุปมาอุปไมยโวหาร หรือที่เรียกว่า “การอ้างเหตุผลเปรียบเทียบ” (arguments from analogy) เปรียบเทียบความมีอยู่ของโลกหน้าอันเป็นเรื่องนามธรรม กับสิ่งทั้งหลายที่มีอยู่ในทางรูปธรรมที่มนุษย์เข้าใจกันอยู่แล้ว สร้างให้เกิดมโนภาพต่อความเข้าใจถึงการมีอยู่ของโลกหน้า อุปมาอุปไมยเปรียบเทียบที่ท่านยกมามีทั้งหมด 14 ข้อด้วยกัน หากวิเคราะห์เนื้อหาอุปมาโวหารทั้งหมดนั้น สามารถจัดเป็นกลุ่มการอ้างเหตุผลต่อข้อพิสูจน์ของพระเจ้าปายาสีได้ 3 กลุ่ม คือ (กลุ่มที่ 1) การอ้างเหตุผลเพื่อสนับสนุนความมีอยู่ของโลกหน้า จะประกอบด้วยอุปมา

ข้อที่ 1 ถึง อุปมาข้อที่ 4 ได้แก่ อุปมาด้วยดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ อุปมาด้วยโจร อุปมาด้วยบุรุษในหลุมอุจจาระ อุปมาด้วยอายุเทวดาชั้นดาวดึงส์ (กลุ่มที่ 2) การอ้างเหตุผลเพื่อโต้แย้งวิธีการพิสูจน์ของพระเจ้าปายาลิ จะประกอบด้วย อุปมาข้อที่ 5 ถึง อุปมาข้อที่ 10 ได้แก่ อุปมาด้วยคนตาบอดแต่กำเนิด อุปมาด้วยสตรีมีครรภ์ อุปมาด้วยคนหลับฝัน อุปมาด้วยก้อนเหล็กร้อน อุปมาด้วยคนเป่าสังข์ และอุปมาด้วยขมิถิลบูชาไฟ (กลุ่มที่ 3) การอ้างเหตุผลเพื่อโน้มน้าวชักชวนให้พระเจ้าปายาลิเปลี่ยนความเชื่อ จะประกอบด้วยอุปมาข้อที่ 11 ถึง อุปมาข้อที่ 14 ได้แก่ อุปมาด้วยนายกองเกวียน อุปมาด้วยคนทูนห่ออุจจาระ อุปมาด้วยนักเลงเล่นสกา อุปมาด้วยคนหอบเปลือกป่าน

พระกุมารกัสสปะใช้หลักตรรกศาสตร์แบบเปรียบเทียบโต้แย้งข้อสรุปของพระเจ้าปายาลิ ท่านต้องการโต้แย้งวิธีการพิสูจน์ของพระเจ้าปายาลิว่าไม่รู้การใช้เครื่องมือในการแสวงหาโลกหน้า ตัวอย่างอุปมาหรือสิ่งที่นำมาเปรียบเทียบเช่น “เด็กน้อยไม่รู้เครื่องมือในการทำให้เกิดไฟ แต่ขมิถิลมีความรู้ในการจุดไฟ จึงสามารถจุดไฟได้” ส่วนอุปมาหรือสิ่งรับเปรียบเทียบ ในที่นี้คือ “ตัวพระเจ้าปายาลิ ไม่รู้วิธีการแสวงโลกหน้าและวิญญูณ จึงไม่สามารถพบคำตอบเรื่องนี้ที่ถูกต้องได้” ถ้ามว่า สิ่งที่ท่านพระกุมารกัสสปะนำมาเปรียบเทียบกันนั้นสมเหตุสมผลหรือไม่ ในที่นี้พระกุมารกัสสปะเน้นเรื่องความไม่รู้วิธีการแสวงหาหรือใช้วิธีการผิด เปรียบเทียบความไม่รู้ของเด็กจึงไม่สามารถสืบไฟให้เกิดได้ กับ ความไม่รู้ของพระเจ้าปายาลิ จึงทำให้ไม่เจอคำตอบเรื่องโลกหน้า อีกประการพระกุมารกัสสปะใช้ญาณวิทยาแบบประสบการณ์พิเศษที่นอกเหนือประสาทสัมผัสทั้ง 5 ทำให้ท่านโต้แย้งพระเจ้าปายาลิว่า เลือกใช้เครื่องมือผิดในการแสวงหาคำตอบ เรื่องพิสูจน์โลกหน้าควรใช้เครื่องมือทางศาสนา ซึ่งทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า “อภิญญา” ผู้ได้อภิญญาจะมีศักยภาพที่จะเห็นโลกหน้า ซึ่งเป็นเรื่องนามธรรม แต่ถ้าใช้เครื่องมือทางวิทยาศาสตร์จะไม่สามารถพบคำตอบเรื่องดังกล่าวได้ ฉะนั้นการพิสูจน์ทางวิทยาศาสตร์ใช้ได้เฉพาะเรื่องวิทยาศาสตร์ จะนำมาใช้กับศาสนาไม่ได้

การอ้างเหตุผลของบุคคลทั้งสองเกี่ยวกับประเด็นความมีอยู่ของโลกหน้า ถือว่า “สมเหตุสมผล” บุคคลทั้งสองใช้วิธีการอ้างเหตุผลแตกต่างกัน กล่าวคือ พระเจ้าปายาสีเน้นความเป็นประจักษ์นิยม สิ่งใดก็ตามที่ไม่สามารถพิสูจน์ให้เห็นด้วยประสาทสัมผัสทั้ง 5 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย แล้ว สิ่งนั้นไม่จัดเป็นเรื่องจริง เป็นเรื่องเหลวไหล เมื่อกลุ่มศาสนาบางกลุ่ม เช่น พระพุทธศาสนา สอนเรื่องความดีความชั่ว โลกหน้า นรกสวรรค์ เป็นต้น พระองค์ไม่ทรงเชื่อและไม่เห็นด้วยกับคำสอนเหล่านั้น จึงลงมือพิสูจน์ทดลองเชิงประจักษ์ เมื่อพิสูจน์เชิงประจักษ์แล้วไม่เป็นตามสมมุติฐานที่ได้ตั้งไว้ จึงโต้แย้งเชิงประจักษ์และปฏิเสธความไม่มีอยู่ของโลกหน้า ด้วยข้อสรุปว่า ไม่มีโลกหน้า ไม่มีโอปปาติกส์ตรี ไม่มีผลแห่งกรรมดีกรรมชั่ว การอ้างเหตุผลของพระเจ้าปายาสี ใช้แบบ “ปฏิเสธตัวตามเพื่อปฏิเสธตัวเงื่อนไข” วิธีการได้มาซึ่งคำตอบหรือการอ้างเหตุผลของพระเจ้าปายาสี ตั้งอยู่บนฐานญาณวิทยาที่เน้นประสบการณ์นิยมหรือประจักษ์นิยม สิ่งที่จะเป็นจริงหรือจะยอมรับว่ามีอยู่จริง สิ่งนั้นต้องสามารถรับรู้ได้ด้วยประสบการณ์เชิงประจักษ์เท่านั้น ในขณะที่พระกุมารกัสสปะ เสนอเหตุผลโต้แย้งข้อพิสูจน์ของพระเจ้าปายาสี และยืนยันความมีอยู่ของโลกหน้า โดยใช้ “การอ้างเหตุผลเปรียบเทียบ” หรือ “อุปมาอุปไมย” เพื่ออธิบายความมีอยู่ของโลกหน้า ซึ่งเป็นเรื่องนามธรรมให้เข้าใจ ท่านต้องการโต้แย้งวิธีการเชิงประจักษ์ของพระเจ้าปายาสีว่าการไม่ได้ผ่านประสาทสัมผัสทั้ง 5 ไขว่หาสิ่งนั้นไม่มีอยู่ และการมีอยู่ของบางสิ่งอาจต้องพิสูจน์ด้วยวิธีการที่เหนือไปจากประสาทสัมผัสทั้ง 5 และเสนอแนะว่าพระเจ้าปายาสีใช้เครื่องมือหรือวิธีการพิสูจน์ไม่ถูกต้อง การจะพิสูจน์เรื่องดังกล่าวต้องใช้เครื่องมือทางนามธรรม นั่นคือการใช้ศักยภาพของจิตที่ฝึกฝนเพียงพอมจนสามารถเข้าถึงและมีประสบการณ์ในเรื่องนี้ การอ้างเหตุผลของพระกุมารกัสสปะ ก็ถือว่า “สมเหตุสมผล” ตามกรอบแห่งตรรกศาสตร์เช่นเดียวกัน กล่าวภาพรวมทั้งสองฝ่ายก็มีเหตุผลด้วยกัน พระเจ้าปายาสี มีสมมุติฐานว่า โลกหน้าไม่มี แสดงเหตุผลหลักฐานต่างๆ ประกอบและทรงยืนยันว่า ไม่มีโลกหน้า เพราะไม่พบเหตุที่ให้เชื่อว่ามีโลกหน้า ญาณวิทยาของพระเจ้าปายาสีตั้งอยู่บนฐาน

ประจักษ์นิยมหรือประสบการณ์นิยม ส่วนพระกুমารกัสสปะก็มีเหตุผลเช่นกัน แสดงเหตุผลต่างๆ และยืนยันว่า มีโลกหน้าจริง สามารถพิสูจน์ได้ด้วย ประสบการณ์ทางจิต หลักฐานวิทยาของพระกুমารกัสสปะตั้งอยู่บนฐานของ อภิญญาอันประสบการณ์พิเศษเฉพาะบุคคลผู้บรรลุธรรมเช่นพระพุทธเจ้าเป็นต้น

6. ปายาสีสูตรกับการประยุกต์ใช้ในสังคมไทยปัจจุบัน

6.1 เป็นการสนับสนุนความเชื่อเรื่องกรรมให้หนักแน่น

ความเชื่อโลกหน้าเป็นการยืนยันความเชื่อเรื่องกรรม เมื่อเชื่อโลกหน้าก็ เชื่อว่ามีความเชื่อกรรมด้วย สาระสำคัญจากพระสูตรนี้สามารถสรุปได้เป็น 5 ประการ คือ (1) โลกอื่นนอกจากมนุษย์โลกนี้มีอยู่จริง (2) คนตายแล้ว ถ้ายังมีกิเลสอยู่ ก็ยังมีการเวียนว่ายตายเกิดอีกจริง (3) กฎแห่งกรรมมีจริงและส่งผลต่อความเป็นไปในชีวิตของคนเราได้จริง (4) เทวดาซึ่งเป็นสภาพชีวิตอย่างอื่นนอกเหนือออกไปจากมนุษย์มีอยู่จริง (5) การทำบุญด้วยการให้ทานเป็นต้นมีผลต่อวิถีชีวิตในโลกนี้และโลกหน้าได้จริง เมื่อพิจารณาเรื่องโลกหน้า เทวดา บุญ บาป นรก สวรรค์ กฎแห่งกรรม ผลแห่งกรรมดีกรรมชั่ว (พระมหาวุฒิชัย วชิรเมธี, 2547 : 125) แม้จะได้รับยืนยันตามหลักฐานในคัมภีร์พระไตรปิฎกและพุทธพจน์ ก็ยังมีผู้เห็นแตกต่างออกไปหรือเห็นตรงกันข้ามว่า เป็นสิ่งไม่มีอยู่จริง เพราะสิ่งเหล่านี้ไม่สามารถพิสูจน์ได้ พระพุทธศาสนาก็คำนึงถึงบุคคลผู้มีปัญญามากและเน้นหนักไปทางเหตุผลทางประจักษ์อย่างนี้เช่นพระเจ้าปายาสีเป็นต้น จะเห็นว่าหลายแห่งมีหลักคำสอนเรื่องนี้ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้อย่างเป็นกลางๆ ว่าถ้าเชื่อเรื่องโลกหน้าเป็นต้นแล้วจะมีผลต่อชีวิตอย่างไร และถ้าไม่เชื่อแล้วผลจะเป็นอย่างไร เป็นทำนองว่าเชื่อแล้วมีผลดีมากกว่าผลเสีย ผู้เชื่อเรื่องโลกหน้าและกฎแห่งกรรม จะได้รับผลดีฝ่ายเดียวไม่มีทางเสียหายแต่อย่างใด ในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าก็พบกับคนที่ยังไม่เชื่อ ไม่มีศรัทธา พระพุทธองค์ก็สอนในเชิงเหตุผลหรือสอนให้มทำที่ในกรณีที่ยังไม่มีศรัทธา ดังพุทธพจน์ที่กล่าวถึงข้อดีหรือความอุ่นใจสำหรับผู้เชื่อเรื่องนี้จะได้รับเช่นในกาลามสูตร

6.2 เป็นสื่อการสอนให้เข้าใจเรื่องโลกหน้าในสังคมไทยปัจจุบัน

ในสภาพสังคมไทยปัจจุบัน ความเชื่อเรื่องโลกหน้าและกฎแห่งกรรม มีแนวโน้มที่ลดความหนักแน่นลงไปเรื่อยๆ ชาวพุทธที่มีโลกทัศน์แบบวิทยาศาสตร์ มองว่าอะไรที่ไม่สามารถพิสูจน์ทดลองให้เห็นเป็นจริงด้วยประสาทสัมผัสทั้ง 5 แล้ว สิ่งนั้นมักถูกมองว่าเป็นเรื่องเหลวไหล เป็นเรื่องไสยศาสตร์ ไม่มีความเป็นจริงในเชิงประจักษ์ หรือสามารถนำมาอธิบายได้ ด้วยสถานการณ์เช่นนี้ การสอนเรื่องโลกหน้าและกฎแห่งกรรมจึงเป็นเรื่องที่ทวนกระแสของคนปัจจุบัน โดยเฉพาะในกลุ่มวัยรุ่นคนรุ่นใหม่ และมีแนวความคิดเชิงไม่เห็นด้วยกับผลแห่งกรรม เช่นคำพูดที่ว่า “ทำดีไม่เห็นได้ดี ทำชั่วได้ดีมีถมไป” “ทำความดีไม่เห็นให้ผลอะไรเลย” เหล่านี้ล้วนเป็นกระแสความคิดของคนปัจจุบันที่มุ่งเน้นผลลัพธ์ให้เห็นเป็นประจักษ์ เมื่อสอนเรื่องกฎแห่งกรรมในระยะยาวหรือโลกหน้าแล้ว จึงเป็นเรื่องที่ผู้คนไม่ค่อยให้ความสนใจ ดังนั้น จึงเป็นหน้าที่ของสถาบันพระพุทธศาสนาว่าจะทำอย่างไรที่จะทำให้ชาวพุทธมีศรัทธาเชื่อมั่นในโลกหน้าและกฎแห่งกรรมตามคติพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้องชัดเจน และมีการปฏิบัติที่สอดคล้องกับความเชื่อทางพระพุทธศาสนาด้วย

จากหลักฐานการพิสูจน์เรื่องโลกหน้าของพระเจ้าปายาสี จะนำมาประยุกต์สนับสนุนเรื่องการสอนโลกหน้าและกฎแห่งกรรมในสังคมไทยปัจจุบันได้อย่างไรบ้าง หากพิจารณาเนื้อหาตอนท้ายของพระสูตรนี้ จะพบว่าหลังจากสนทนาโต้ตอบกับพระกุมารกัสสปะแล้ว พระเจ้าปายาสีทรงยอมรับความคิดของพระองค์ว่าเป็นความคิดที่ไม่ถูกต้อง ที่เห็นสุดโต่งทางเดียวเกินไป ตรงกันข้ามในความเป็นจริงยังมีความจริงอื่นอีกนอกจากความรู้ทางวิทยาศาสตร์ และพระองค์ทรงยอมรับความจริงทางพระพุทธศาสนาที่พระกุมารกัสสปะได้นำเสนอ ทรงชื่นชมพระกุมารกัสสปะว่าเป็นผู้เปิดเผยความจริงให้กับพระองค์ได้ตาสว่างเข้าถึงความจริงอื่นอีกที่นอกเหนือไปจากความจริงทางวัตถุเท่านั้น

การนำประเด็นกรณีพระเจ้าปายาสีมาประยุกต์ใช้ในการสอนโลกหน้าในสังคมไทยปัจจุบัน นั่นก็คือ การที่คนจำนวนมากยังฝังแน่นหรือยึดติดอยู่ในความรู้ทางวิทยาศาสตร์ ว่าเป็นความจริงหนึ่งเดียวเท่านั้น และปฏิเสธความรู้อื่นที่ไม่สามารถพิสูจน์ด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ว่าเป็นความจริง เป็นเหตุให้ปฏิเสธคำสอนทางศาสนาที่ไกลตัวออกไป โดยเฉพาะเรื่อง โลกหน้า กฎแห่งกรรม นรกสวรรค์ ว่าเป็นสิ่งเหลวไหล หากผู้สอนได้แสดงให้เห็นว่า แม้กระทั่งพระเจ้าปายาสีผู้ที่หนักแน่นในความรู้เชิงวัตถุแล้ว ก็ยังสละความยึดมั่นในความคิดของตนได้ และทรงมายอมรับว่ายังมีความจริงอื่นร่วมอยู่ในจักรวาลนี้ นั่นคือความจริงทางการพัฒนาจิตที่รับรู้ความจริงนอกเหนือประสาทสัมผัสของมนุษย์ไกลออกไป ทรงปวารณาตัวนับถือพระพุทธศาสนาเข้าถึงพระรัตนตรัยบำเพ็ญตนตามแนวทางพระพุทธศาสนาเพื่อเข้าถึงความจริงทางจิตอันเป็นฝ่ายนามธรรม

ในท่ามกลางกระแสสังคมสมัยใหม่ที่มีแนวความคิดแบบวิทยาศาสตร์เป็นหลัก ดูเหมือนการสอนโลกหน้าและกฎแห่งกรรมจะเป็นเรื่องถูกมองว่าเป็นเรื่องล้าสมัย เมื่อเป็นเช่นนี้จะนำเสนออย่างไรให้เห็นว่า เป็นอีกหนึ่งความจริงของกฎธรรมชาติที่มนุษย์ต้องเกี่ยวข้องอยู่ตลอดเวลา หากพิจารณาเนื้อหาจากปายาสีสูตรประเด็นอุปมาโวหารที่พระกุมารกัสสปะแสดงอธิบายให้พระเจ้าปายาสีได้เข้าใจเกี่ยวกับโลกหน้าและกฎแห่งกรรม และทรงยอมรับความจริงทางด้านจิตที่มนุษย์น้อยคนนักจะได้เข้าใจและเข้าถึงความจริง จนละเลยหรือปฏิเสธความจริงด้านนี้ไปเสีย การแสดงอุปมาโวหารเปรียบเทียบให้เข้าใจเรื่องโลกหน้าที่เป็นเรื่องของนามธรรม ถือเป็นการดึงเอาศักยภาพของภาษาดีให้มนุษย์ใช้สมองเปรียบเทียบเกิดจินตนาการสื่อเข้าถึงความจริงและสร้างความเข้าใจเรื่องความจริงที่ซ่อนอยู่นอกเหนือประสาทสัมผัสทั้ง 5 ของมนุษย์ได้ อุปมาโวหารเปรียบเทียบทั้ง 14 ข้อ หากผู้สอนได้นำมาอธิบายประกอบการสอนเรื่องโลกหน้าและกฎแห่งกรรมแล้ว จะสร้างจินตนาการเปรียบเทียบเกิดความเข้าใจเรื่องนี้ได้ง่ายขึ้น เพราะการสอนเรื่องโลกหน้าและกฎแห่งกรรมในเชิงหลักการอย่างเดียวอาจยากต่อการเข้าใจสิ่งที่มนุษย์มองไม่เห็น จำเป็นอย่างยิ่งที่ควรนำเอาอุปมา

โศกนาฏกรรมเหล่านี้มาเสริมการอธิบายเปรียบเทียบให้เกิดความกระจ่างชัดแก่ผู้เรียน และสร้างจินตนาการเปรียบเทียบเกิดความเข้าใจได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

7. บทสรุปและข้อเสนอแนะ

ปายาสีสูตรในคัมภีร์พระสุตตันตปิฎก เป็นหลักฐานสำคัญหนึ่งแสดงถึงหลักคำสอนและประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล พิจารณาในแง่หลักคำสอนเป็นหลักฐานแสดงการยืนยันความเชื่อโลกหน้าตามทัศนะพระพุทธศาสนา ส่วนด้านประวัติศาสตร์ก็แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างระหว่างแนวคิดแบบประจักษ์นิยมหรือแนวคิดแบบวิทยาศาสตร์กับเรื่องนามธรรมความเชื่อเรื่องโลกหน้าชีวิตหลังความตายเชิงพระพุทธศาสนา ซึ่งในพระสูตรนี้พระเจ้าปายาสีเป็นตัวแทนของฝ่ายที่เห็นตรงกันข้ามกับพระพุทธศาสนา และพระกุมารกัสสปะเป็นตัวแทนของพระพุทธศาสนา

การพิสูจน์เรื่องโลกหน้าว่าอยู่จริงหรือไม่ จากหลักฐานทำให้เราได้ทราบว่าการพิสูจน์นั้นแม้เกิดร่วมสมัยกับพระพุทธเจ้าผู้ทรงสัพพัญญู ก็ยังมีความกังขาสงสัยอยู่ มีทั้งฝ่ายที่เชื่อและไม่เชื่อ แต่ละฝ่ายก็มีการอ้างเหตุผลสนับสนุนความเชื่อของตนเอง เป็นความแตกต่างของการใช้เหตุผล กล่าวคือพระเจ้าปายาสีเน้นการพิสูจน์ความมีอยู่ของโลกหน้าในเชิงประจักษ์ ใช้เครื่องมือต่างๆ เพื่อพิสูจน์ให้เห็นเป็นรูปธรรม เป็นการอ้างเหตุผลแบบเงื่อนไขชนิด “ปฏิเสธตัวตาม เพื่อปฏิเสธเงื่อนไข” เมื่อผลทดลองออกมาไม่เป็นไปตามที่ตั้งสมมุติฐานไว้เบื้องต้น จึงปฏิเสธโลกหน้าของศาสนาทั้งหลายที่สอนอยู่ พระเจ้าปายาสีถือว่าเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการปฏิเสธความมีอยู่ของโลกหน้า เป็นผู้สืบทอดแนวความคิดแบบนัตถิกทิวฐิ ทั้งนี้ จะเห็นได้จากพระองค์ใช้วิธีการแบบวิทยาศาสตร์ที่พิสูจน์ทดลองเชิงประจักษ์ให้ปรากฏอย่างเป็นรูปธรรม พิสูจน์ได้ตรวจสอบได้ พระองค์ทรงทดลองกับมนุษย์ด้วยวิธีการต่างๆ ฝ่าสังเกตุการทดลองของพระองค์ทุกขั้นตอน เมื่อไม่เป็นไปตามสมมุติฐานที่ตั้งไว้ก็สรุปยืนยันประกาศความเชื่อของตนเองเป็นความจริงและถูกต้องที่สุด ประเด็นนี้ทำให้เห็นว่าพระองค์มีลักษณะความ

เป็นนักวิทยาศาสตร์และนักวัตถุนิยมอย่างเต็มตัว อะไรก็ตามที่ไม่สามารถพิสูจน์ให้ปรากฏได้ด้วยประสาทสัมผัส สิ่งเหล่านั้นเป็นสิ่งไม่จริง เป็นการใช้เหตุผลที่ตั้งอยู่บนฐานของประสาทสัมผัสของมนุษย์ ในขณะที่พระกুমารกัสสปะ คัดค้านโต้แย้งวิธีการของพระเจ้าปายาลีว่า ใช้เครื่องมือที่ผิด ไม่ถูกต้องกับเรื่องที่พิสูจน์ เมื่อโลกหน้าเป็นเรื่องนามธรรม แต่พระเจ้าปายาลีใช้เครื่องมือที่เป็นรูปธรรม ถือว่าเป็นคนละเรื่องกัน ท่านเสนอว่าการพิสูจน์โลกหน้าควรใช้เครื่องมือหรือวิธีการที่เป็นนามธรรมด้วยกัน นั่นคือเครื่องมือทางศาสนาที่เน้นเรื่อง “จิต” อันเป็นฝ่ายนามธรรม การฝึกฝนพัฒนาจิตให้มีศักยภาพสูง เช่นการได้อภิญญา 6 เป็นต้น ก็จะเข้าใจและรับรู้ความมีอยู่จริงของโลกหน้าได้

การพิสูจน์ทดลองและประกาศลัทธิของพระเจ้าปายาลีนี น่าจะกระทบกระเทือนหลักคำสอนพระพุทธศาสนาในสมัยนั้น การที่พระเจ้าปายาลีกับพระกুমารกัสสปะได้พบปะสนทนาโต้วาทะกันถือว่าเป็นการแสดงจุดยืนทางความเชื่อของทั้งสองฝ่าย และที่น่าสังเกตทำไมพระเจ้าปายาลีถึงยอมเปลี่ยนความเชื่ออันหนักแน่นของตนเองมานับถือพระพุทธศาสนาด้วยเพียงการฟังเหตุผลเชิงอุปมาเปรียบเทียบ ทั้งๆที่พระองค์มีความเป็นนักวัตถุนิยมอย่างยิ่ง การที่พระองค์เชื่อและยอมรับฟังพระกুমารกัสสปะน่าจะเป็นเพราะพระองค์ทรงพิจารณารอบด้านแล้วว่า การเชื่อว่าโลกหน้ามีอยู่จริงจะเกิดประโยชน์ในการดำเนินชีวิตมากกว่า เป็นประโยชน์ทั้งโลกนี้ และจะเป็นประโยชน์ในโลกหน้าด้วยหากโลกหน้ามีอยู่จริง และในทางตรงกันข้ามก็แสดงให้เห็นความสามารถในการอธิบายเรื่องนามธรรมเชิงอุปมาโวหารของพระกুমารกัสสปะ จนสามารถเปลี่ยนความคิดของพระเจ้าปายาลีได้ เป็นการใช้เหตุผลที่โต้แย้งฝ่ายวัตถุนิยมเพื่อบอกว่าสิ่งที่มองไม่เห็นหรือการไม่ได้ยิน เป็นต้น ไม่ได้หมายความว่า สิ่งนั้นไม่มีอยู่ เพียงแต่เป็นข้อจำกัดของประสาทสัมผัสของมนุษย์ ดังนั้นจึงเป็นไปได้ว่า สิ่งที่มองไม่เห็นด้วยตา หรือไม่ได้ยินด้วยหูนั้นก็มิใช่ และแสดงให้เห็นว่า ลักษณะการนำเสนอเหตุผลในพระพุทธศาสนามีลักษณะความเป็น “มัชฌิมนิยม” เพราะในบริบทของพระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล มีความขัดแย้งทางความคิดมากมาย

โดยเฉพาะความคิด 2 กลุ่มใหญ่ๆ ที่สุดโต่งไปคนละทาง คือ ความเห็นว่าเที่ยง (สัสตทิกฏฐิ) กับ ความเห็นว่า ดับสูญ (อุจเฉททิฏฐิ) ความเห็นเช่นนี้ มีผลต่อการดำเนินชีวิตของมนุษย์ในสมัยนั้นและการให้ความสำคัญแก่ชีวิตมนุษย์ในลักษณะที่แตกต่างกันด้วยตามฐานความคิด เช่น พวกที่เห็นว่า เที่ยง จะให้ความสำคัญแก่จิต ส่วนพวกที่เห็นว่าขาดสูญจะให้ความสำคัญแก่ร่างกาย แต่พระพุทธศาสนา จะให้ความสำคัญแก่กายและจิตทั้งสองไม่หยิ่งหย่อนไปกว่า แม้บางทีจะดูเหมือนมุ่งเน้นไปทางด้านจิตใจก็ตาม การนำเสนอเหตุผลด้วยท่าทีที่เป็นกลางเพื่อให้เห็นว่าไม่โน้มเอียงไปฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งนั้น ไม่ใช่เรื่องง่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่งเพื่อแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างกายกับจิต

เมื่อพิจารณาพระสูตรนี้ในเชิงคุณค่า ต้องยอมรับว่า ปายาสีสูตรเป็นหลักฐานทางคัมภีร์พระพุทธศาสนาที่เป็นประโยชน์อย่างมากในการศึกษาเพื่อให้เข้าใจเรื่องโลกหน้าว่ามีอยู่จริงในมิติของนามธรรม ถึงแม้ไม่สามารถพิสูจน์ให้เห็นจริงเชิงรูปธรรมได้ด้วยวิธีการวิทยาศาสตร์ที่เป็นประจักษ์ แต่ก็เป็นที่อธิบายเรื่องโลกหน้าซึ่งเป็นสิ่งที่เข้าใจยากให้มนุษย์ทั่วไปในโลกปัจจุบันนี้เข้าใจได้ด้วยการใช้ภาษาอุปมาโวหารที่ลึกซึ้งแยบยลยิ่งนัก และให้เกิดจินตนาการมโนภาพถึงความมีอยู่แห่งโลกหน้าได้ดียิ่ง ควรอย่างยิ่งที่จะนำพระสูตรนี้ไปประกอบการเรียนการสอนเรื่องโลกหน้าในพระพุทธศาสนา เพื่อส่งเสริมศรัทธาความเชื่อของชาวพุทธให้หนักแน่นยิ่งขึ้น และเป็นการนำพาให้เกิดสัมมาทิฏฐิ มีความเห็นที่ถูกต้องประพฤติปฏิบัติให้สอดคล้องความเชื่อได้อย่างถูกต้อง เป็นสังคมแห่งสัมมาทิฏฐิ เป็นสังคมแห่งความดีงาม เป็นสังคมแห่งศรัทธาและปัญญากำกับ เชื่ออย่างมีเหตุมีผลไม่งมงาย

เอกสารอ้างอิง

- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย .(2539) . *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- ชัชชัย คุ่มทวีพร. (2539) . *ตรรกศาสตร์*. พิมพ์ครั้งที่ 2 . กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกริก.
- บุญมี แทนแก้ว .(2536) . *ตรรกศาสตร์ทั่วไป*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร: โอเดียน สโตร์.
- ราชบัณฑิตยสถาน .(2540). *พจนานุกรมศัพท์ปรัชญาอังกฤษ-ไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน* . กรุงเทพมหานคร : ราชบัณฑิตยสถาน.
- พระมหาภูติชัย วชิรเมธี. (2547) . *ตายแล้วเกิดใหม่ตามนัยพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมดา.
- Reynolds, Frank E. and Reynolds, Mani B. . (1982) . *Three worlds according to King Ruang: A Thai Buddhist cosmology* . California: Asian Humanities Press.